

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Arzu Terzi, *Bezmiâlem Valide Sultan,*

İstanbul: Timaş Yayınları, 2018, 9786050827255, 383 s.

Nurdan Şafak*

Osmanlı Harem'i ve valide sultanlar, Osmanlı tarihinin en çok merak edilen konularının başında gelir. Bu ilgiye rağmen sahadaki literatür hâlâ çok sınırlı sayıdadır. Hatta bazıları hakkında değil monografiler makale dahi kaleme alınmamıştır. Yapılan çalışmaların bir kısmı da akademik çalışma disiplininin uzak, hatalarla doludur. Bununla birlikte son yıllarda akademik disipline uygun güzel monografiler yayınlanmıştır. Betül İpşirli Argıt'ın *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715* isimli kitabı, bu minvalde zikredilmeye layıktır.¹ Valide sultanlar ile ilgili genel mahiyette bir kitabın yazılmamış olması da alanın temel boşluklarından biriydi. Neyse ki bu boşluk Ali Akyıldız'ın *Haremin Padişahı Valide Sultan Harem'de Hayat ve Teşkilat*, adlı kitabıyla dolduruldu.² Ali Akyıldız'ın başyapıt mahiyetindeki eseri, uzun yıllar valide sultanlar hakkında temel başvuru kaynağı olarak kullanılacaktır.

Osmanlı tarihinde yirmi üç valide sultandan biri olan Bezmiâlem Valide Sultan'ın hayatı sayın Arzu Terzi tarafından kaleme alınmıştır. 19. yüzyılın önemli valide sultanlarından Bezmiâlem Valide Sultan, Sultan II. Mahmud'un zevcesi padişah Sultan Abdülmecid'in ise annesidir. Biyografisi ve Harem'deki yaşantısı ilk defa akademik bir kitap olarak yazar tarafından kaleme alınmıştır.³

* Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye, nsafak@fsm.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3446-6824

1 Bkz. Betül İpşirli Argıt, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

2 Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan Harem'de Hayat ve Teşkilat*, Timaş Yayıncılık, İstanbul 2017.

3 1997 yılında Cihan Aksoy tarafından Bezmiâlem Valide Sultan'ın vakıflarını ele alan bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bkz. Cihan Aksoy, *Valide Sultan Vakıflarının Sosyo-Ekonomik Etkileri-Bezmiâlem Valide Sultan Vakıfları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

Uzun arşiv araştırmasına dayanan kitap, giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. Yazar, Giriş kısmında öncelikle Harem kavramı ve mekânı üzerinde durmuş, Osmanlı'da valide sultanlık kurumunu izah etmiş ve yirmi üç valide sultanı liste halinde göstererek bilgi vermiştir. Bu temel girişten sonra Birinci Bölüm, “Sultan II. Mahmud Dönemi Osmanlı Haremi'nin Teşkilatı ve İdaresi” başlığını taşımaktadır.

Birinci Bölümde, Sultan II. Mahmud dönemindeki Osmanlı Harem'i detaylarıyla anlatılmıştır. Sultan II. Mahmud'un validesi, kız kardeşleri, çocukları ve kadınları bu bölümün temel konularını oluşturmuştur. Şehzadelerin aylık maaşları, kızlarının tayinatları, kadın efendilerin tahsisatlarının meblağları ayrıntılı bir şekilde okura anlatılmıştır. Bölümün devamında ise Sultan II. Mahmud'un Harem'indeki kadın ve erkek görevliler hakkında bilgi verilmiştir.

Kitabın İkinci Bölümü ise “Harem'e Girişinden Valide Sultanlık Makamına Yükselişine Kadar Bezmiâlem'in Hayatı” başlığını taşır. Bu bölümde yazar, cariyeye asıllı Sultan'ın nerede ve ne zaman doğmuş olduğuna dair ihtimalleri tartışır. Zira o dönemde saraya gelen cariyelerin tam olarak doğum yeri ve tarihini bilmek kabil değildi. Akabinde Bezmiâlem Kadın'ın evlatları hakkında bilgi verir. Şehzadeler Abdülhamid, Ahmed, Mehmed Efendi ve Abdülmecid hakkında ayrıntılı malumat mevcuttur.

Üçüncü Bölüm, “Valide Sultan Bezmiâlem Mehd-i Ulya-yı Saltanat” başlığını taşır. Bölüm Sultan Abdülmecid'in Cülüsü ve Bezmiâlem Kadınefendi'nin Valide Sultanlık makamına geçişi ile başlamaktadır. Sultan II. Mahmud'un hastalanıp vefatıyla Sultan Abdülmecid'in tahta çıkışı anlatılır. Sultan Abdülmecid'in cülüsü, kılıç kuşanma töreni, Harem'den Hünkâr Sofası Kapısı'na kadar uzanan yollara serilen kumaşlar ve bunların tören sonrası dağıtımı, tören sonunda Bezmiâlem Valide Sultan'ın saray görevlilerine verdiği ihsanlar meblağlarıyla birlikte verilir. Akabinde Valide Sultan'ın mühürlerine yer verilerek Valide Sultan'ın Harem İdaresi'ndeki konumuna geçilir. Bu bahiste Sultan'ın, Mehmed Ali Paşa'nın 1846 yılındaki İstanbul ziyaretinde Feriye Sarayı'nda ağırlandığından, Vidin Valisi ile yazışmaları, Tersane-i Âmire'de gemilerin denize indirilmesi törenlerine iştiraki, Harem'deki vazifeleri yer almaktadır. Halkın Valide Sultan'a sunduğu arzuhallere de ayrıntılı yer verilir. Kitapta hususen Bezmiâlem'in kadınların dertlerine deva olmaya çalıştığına dikkat çekilmiştir. Valide sultanların en merak edilen hususu da gelirleriydi. Sultan'ın aylık, yıllık gelirleri bunların ne zaman ödendiği, nerede kayıt edildiği, maaşına yapılan zamlar, aylık ve günlük tayinatları, sahip olduğu hisseler, evleri, bağları, dükkânları gibi taşınmazları bu bölümde ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmıştır.

“Valide Sultanın Hizmetindeki Görevliler ve Mutfağı” Dördüncü Bölümün başlığını oluşturur. Bu ilgi çekici bölümde, öncelikle Valide Sultan'ın hizmetin-

deki görevliler olan valide kethüdarları, sarrafları isimleriyle ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Mesela bu bölüm sayesinde Valide Sultan'ın sarrafının Ermeni asıllı Düzoğlu Hoca Karabet Efendi olduğunu öğreniyoruz. Bölümde, ilaveten Valide Sultan'ın hizmetindeki ağalar, hademeler, hususi kadın hizmetkârları, bunların isimleri, cariyeleri, nakil araçları, kayıkları hakkında bilgi verilir. Devamında Valide Sultan'ın mutfağı bahsine geçilir. Sultan'ın mutfağında görevli olan aşçılar, tablakârlar, zenbirciler, kömürcü ve diğer hizmet sınıfı anlatılır. Valide Sultan'ın mutfağında tüketilen gıda maddeleri, bunların miktarları, sofraya takımları ayrıntılarıyla kitapta yer bulmuştur. Buradan hareketle Sultan'ın mutfağında kuzu eti tüketildiğini dana etinin ancak pastırma ve sucuk yapımında kullanıldığını, manda kaymağı tercih edildiğini, ekmeğin en iyi kalite has undan yapıldığını, fıstık, kuş üzümü gibi kuruyemişlerin yemeklere lezzet katmak amacıyla kullanıldığını öğreniyoruz. Sultan'ın kahve tiryakiliğine de bahis ayrılarak, kahve takımları, zarfları, kahveci kalfaları ve kahve seremonisine de yer verilir.

Beşinci Bölüm, “Bezmiâlem Valide Sultan'ın Dinî-İlmî Yönleri ve Vakıfları” başlığıyla okura sunulur. Dindar bir hanım olan Bezmiâlem Valide Sultan'ın manevi dünyası, hac ve umre ibadetlerini vekâleten yaptırdığı, Mekke-Medine ahâlisine ihsanları ve tabii yaptırdığı cami ve vakıfları bölümün ana temelini oluşturmaktadır. Sultan'ın şüpheşiz en büyük eseri, yaptırdığı Vakıf Gureba Hastanesi ve hastane içinde bulunan camisidir. Bir başka cami ise Dolmabahçe Cami'dir. Yapım hikâyesi farklıdır. Dolmabahçe Cami inşasına, Sultan hayattayken başlanmış ancak vefat edince oğlu Sultan Abdülmecid tarafından tamamlanabilmiştir. “Manevi ve Dinî Yönü” başlıklı bu bölümde, Valide Sultan'ın verdiği zekât miktarı, kurban bayramında dağıttığı kurbanlık sayısı, kutsal yerlere, türbelere ve tekkelere yaptığı yardımlar, Hırka-i Saadet ziyaretinde dağıttığı ihsanlar ayrıntılarıyla kitapta yer bulmuştur. Medrese talebelerine verdiği burslar, Valide Sultan'ın Kütüphanesi, vakfettiği kitapların tematik ayırımı Sultan'ın dinî ve ilmî yönüne örnek kabilinden anlatılmıştır. Bezmiâlem Valide Sultan, diğer valide sultanlar gibi hayırsever ve vakıf kuran bir hanım olduğundan vakfiyesi ve vakıfları Beşinci Bölümün en geniş kısmını oluşturmaktadır. Bu kısımda önce vakfiyenin teknik özelliklerinden başlanmış vakıf eserlerinin listesi ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. İstanbul ve Mekke'deki Gureba-yı Müslimin Hastanesi, Sultan'ın açtığı mektepler, camiler, İstanbul ve İstanbul dışındaki çeşme ve sebilleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde Bezmiâlem Valide Sultan'ın eserlerinin görselleri de kitapta yer alabilseydi, eser görsel olarak zenginleşmiş olurdu.

“Valide Sultanın Kişiliği, Aile Hayatı, Hastalığı ve Vefatı” son bölüm olan Altıncı Bölümün konusudur. Burada yazar Arzu Terzi, Sultan'ın yazışmalarından ve yaptıklarından hareketle kişiliği ve aile hayatına dair kesitler sunar. Dindar, cömert ve hayırsever bir hanım olduğunun altını çizer. Yazara göre Valide Sultan oğlu Sultan Abdülmecid'in israf ve gösteriş merakını bir ölçüde frenle-

meyi başarmıştır. Bu bölümde yazar, Bezmiâlem Valide Sultan'ın eş ve valide olarak portrelerini çıkarır. Anne-evlat ilişkisine ise özel bahis ayırır. Evladına yazdığı mektuplara yer verir. Oğluna nasıl hitap ettiği, yazdığı mektuplardan hareketle ortaya konur. Aynı zamanda Valide Sultan'ın torunları ve hanedanın diğer üyeleriyle ilişkilerine de kitapta yer verir. Bu kısımda ilaveten Sultan'ın şahsî zevklerine değinir. Yazar, Valide Sultan'ın, pembe, mor ve samanî sarıyı pek sevdiğini, elbise sayısının aşırı olmadığını, pek çoğunun incili, işlemeli ve çubuklu kadifeden mamul olduğunu okuyucuya aktarır. Valide Sultan'ın mekân döşemesinde ise saray kırmızısı denen vişneye kaçan koyu kırmızı ve maviyi tercih ettiğini ifade eder. Yine Sultan'ın hususî zevklerinden bir parça olarak musikiye özel bir ilgi duyduğu bölümde zikredilir. Valide Sultan'ın yazlık ve kışlık sarayları da incelenir. Bahar ve yaz aylarını geçirdiği Beylerbeyi Sarayı, kışları geçirdiği Beşiktaş Sarayı, Çırağan Sarayı ve Sultan'ın şahsına ait olan Küplüce Kasrı ve Dilgüşa Kasrı hakkında bilgi verilerek bölüm hitama erer.

Son bölümün en önemli kısmı, Bezmiâlem Valide Sultan'ın rahatsızlığı bahsidir. Sultan'ın sürekli devam eden mafsâl ağrıları ve vücudunda sızı mevcuttur. Bunun için Yalova Kaplıcaları'na gitmiş orada tedavi görmüştür. On dört yıl Valide Sultan olarak hizmet veren Bezmiâlem Valide Sultan, 2 Mayıs 1853'te Beşiktaş Sarayı'nda vefat etmiştir. Cenaze için yapılan hazırlıklar, masraflar, gasli, kılamadığı namazlar için verdiği ıskat-ı salat miktarı, cenazesinde fukaraya dağıtılan sadakalar ve cenaze merasimi okuyucuya detaylı bir şekilde arz edilmiştir.

Sonuç olarak, Arzu Terzi'nin büyük bir emek ve titizlikle yazdığı *Bezmiâlem Valide Sultan* kitabı, Sultan hakkındaki en kapsamlı çalışma olması hasebiyle literatürde önemli bir boşluğu doldurmuştur. Mübahat Kütükoğlu'nun deyişiyle Osmanlı Harem'i üzerine arşiv vesikalarına dayanarak çalışma yapmak "iğne ile kuyu kazmak gibidir". Sağlam bir arşiv araştırmasına dayanan eserin uzun yıllar Sultan hakkında başucu kitap olarak kullanılacağına şüphe yoktur. Umulur ki bu eser, diğer valide sultanlar hakkında da kapsamlı akademik çalışmalara örnek olur.